

<https://doi.org/10.15407/ukrmova2025.04.027>
УДК 811.161.2'373.611:801.323.2

І.В. ДЕНИСОВЕЦЬ, кандидат філологічних наук,
доцент, доцент кафедри психології та педагогіки
Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
пр. Віталія Грицаєнка, 24, м. Полтава, 36000
E-mail: denysovets.ira@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-1424-1652>

УНІВЕРБАЦІЯ: СПОСІБ УКРАЇНСЬКОГО СЛОВОТВОРЕННЯ ЧИ РІЗНОВИД ВТОРИННОЇ НОМІНАЦІЇ

*У статті досліджено історію виокремлення та тлумачення універбації в українському мовознавстві на тлі її вивчення в європейському та слов'янському мовознавстві. Простежено спільну для них тенденцію вживати термін **універбація** для загального позначення всіх способів компресійного словотворення від аналітичних найменувань. Констатовано терміну невпорядкованість явища універбації, подано терміни-синоніми. Виокремлено два основних підходи до трактування статусу універбації: як способу словотворення загалом або лише суфіксального словотворення і як різновиду вторинної номінації, пов'язаного із трансформацією розгорнутої синтаксичної конструкції (перифрази деривата) у словесне найменування. Зроблено висновок про універбацію як спосіб творення однослівних назв від аналітичних конструкцій — атрибутивних словосполучень та прийменниково-відмінкових форм.*

Ключові слова: універбація, семантична конденсація, компресійне словотворення, суфіксальне словотворення, вторинна номінація, універби, аналітичні найменування.

У європейську лінгвістичну практику термін **універбація** вперше ввів 1904 року німецький мовознавець К. Бругман (Brugmann, 1904), позначивши ним звукові одиниці, які постали на основі словосполучень, зовні цілісно оформлених, але таких, що не мають змістової ізольованості.

У середині ХХ ст. це поняття набуло поширення у слов'янському мовознавстві під впливом праць О.В. Ісаченка, який паралельно з терміном

Цитування: Денисовець І.В. (2025). Універбація: спосіб українського словотворення чи різновид вторинної номінації. *Українська мова*, 4 (96), 27—39. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2025.04.027>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Статтю опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

універбація використовував термінне словосполучення *семантична конденсація*, позначивши ним процеси, пов'язані з утратою семантичної розчленованості найменувань, що призвело до «згущення семантичного змісту в одному слові» (Исаченко, 1958, с. 340). Він витлумачив універбацію як різновид словотворення внаслідок згортання атрибутивних аналітичних найменувань, для яких твірною базою слугують ад'єктивні і прийменниково-іменникові форми. Результати цього процесу назвав різними термінами: *універбоване суфіксальне утворення, еліптична форма, еліптичний пропуск* (там само). О.В. Исаченко виокремив кілька способів універбації: основота словоскладання, еліптичний пропуск одного із членів словосполучення, зрощення, афіксальне словотворення, усичення, аббревіацію (там само, с. 342), на підставі чого Є.А. Карпіловська зробила закономірний висновок: «у трактуванні О.В. Исаченка, універбація становить загальне позначення всіх способів компресивного словотворення на базі аналітичних найменувань» (Карпіловська, 2018, с. 171).

Універбацію ґрунтовно вивчали також чеські й польські мовознавці (Szczepańska, 1994; Dyszak, 2019). Зокрема, польська дослідниця Е. Щепанська термін *універбація* витлумачила, спершись на критерії, сформульовані М. Докулілом (Dokulil, 1962). Вона визначила універбацію як процес, унаслідок якого з усталеного словосполучення формується однослівна номінація. На думку дослідниці, між вихідним словосполученням та утвореним універбом синоніміїні відношення. До того ж словосполучення, що є мотивувальною основою для універба, має бути усталеним у лінгвістичній системі та закріпленим у мовній практиці, а не оказіональним (Szczepańska, 1994, с. 16).

Явище універбації отримало низку синоніміїних термінонайменувань: *семантична конденсація* (Исаченко, 1958, с. 340); *включення* (Янко-Триницкая, 1964, с. 19); *еліпсис, еліптизація* (Винокур, 1965, с. 29); *універбація* (Земская, 1973, с. 82; Кубрякова, 1981, с. 60); *універбізація* (Сахарный, 1977, с. 28); *синтетичне стиснення* (Виноградов, 1975, с. 164; Лопатин, 1978, с. 73).

Термінна невпорядкованість у найменуванні самого явища універбації призвела до синоніміїности термінів на означення результатів цього процесу, тобто деривати, що постали на ґрунті словосполучення внаслідок стискання його компонентів до опорно значущого з конденсацією семантики розгорнутого найменування, називали різними термінами: *універб* (Віняр, 1997, с. 30; Олексенко, 2010, с. 52; Думчак, 2014, с. 18; Лагута, Вержанська, 2015, с. 132; Карпіловська, 2018, с. 171; Цигвінцева, 2021, с. 130), *універбат* (Навальна, 2009, с. 599), *слова з включеннями* (Янко-Триницкая, 1964, с. 18), *конденсат, компресив* (Лагута, Вержанська, 2015, с. 132).

У другій половині ХХ ст. в українській дериватології термін *універбація* фактично не функціонував. Лише в академіїній праці «Словотвір сучасної української літературної мови» (1979) названо аналітичний спосіб словотворення, суть якого полягає в тому, що «поряд зі словом у мові можуть виникати нові номінативні словосполучення як роздільно оформлена дериватемна єдність» (Жовтобрюх, 1979, с. 34), а також зафіксовано дерива-

ти, що постали на основі універбації, проте її не виокремлено в різновид суфіксального словотворення, хоч ці деривати подано в розділі «Суфіксальний словотвір іменників у сучасній українській мові» у контексті аналізу словотвірного типу із суфіксом *-к-а* (*-ієк-а*, *-анк-а*, *-янк-а*, *-авк-а*), пор.: «Утворення з суфіксом *-к-а*, мотивовані прикметниками простими, суфіксальними, префіксальними та складними, представляють продуктивний словотвірний тип. Семантика цих утворень часто дорівнює семантиці словосполучень «мотивуючий [мотивувальний] прикметник + означуваний іменник» (*читальний зал — читалка*, *білява дівчина — білявка*)» (там само, с. 110). «Утворення на *-к-а* виступають [функціонують] також як розмовні еквіваленти власних назв, що складаються з прикметника й іменника (*«Вечірній Київ» — «Вечірка»*). Взагалі значна частина дериватів цього типу належить до розмовної лексики» (там само, с. 111). Однак у цій праці вжито ще й термін *семантична конденсація*, який використано для пояснення однослівного найменування від атрибутивного словосполучення, напр.: *«лісопильний завод — лісопильня, стінна газета — стінгазета — стіннівка*. Наявність паралельних назв одного денотата пов'язана із законом семантичної конденсації» (там само, с. 323).

На початку 90-х років ХХ ст., очевидно під впливом російської дериватології, термін *універбація* почали активно використовувати в українському мовознавстві (Грещук, 1989, с. 45; Грещук, 1995, с. 40; Нелюба, 1992, с. 67; Сидоренко, 1992, с. 42; Віняр, 1997, с. 30; Думчак, 1998, с. 3; Горпинич, 1999, с. 113 та ін.). За спостереженнями В.П. Олексенка, процес універбації, основною ідеєю якої є «полегшення» і «прискорення» слововживання, простежуємо ще з пам'яток ІХ ст., та особливо він поширився в мовній практиці ХХ ст., у період бурхливого розвитку економіки, науки, культури (Олексенко, 2010, с. 53). Явище універбації на прикладах мови сучасних українських масмедіа та розмовної лексики досліджено у працях М.І. Навальної (Навальна, 2009), В.П. Олексенка (Олексенко, 2010), Т.М. Лагути, О.М. Вержанської (Лагута, Вержанська, 2015), Є.А. Карпіловської (Карпіловська, 2018) та ін.

Мовознавці одностайно акцентували на тому, що явище універбації породжене як позамовними, так і внутрішньомовними чинниками, зокрема реалізацією глобальної тенденції до економії мовних зусиль і засобів, проникненням розмовних елементів до літературного вжитку, а також прагненням до експресивізації найменування, наданням йому більшої природности, представленням раціоналізації в мовному вираженні (Нелюба, 2007, с. 236; Думчак, 2014, с. 17; Шаряк, 2018, с. 28). У цьому контексті, як слушно зауважував В.П. Олексенко, «економію мовних зусиль варто розглядати одночасно із прямою протилежною тенденцією в мові — надлишком мовних засобів. Семантична конденсація, результатом якої є утворення синонімічної аналітичної форми однослівної синтетичної назви, виступає [служує] одним із засобів економії мовних зусиль. З іншого боку, у результаті конденсації виникають дублетні (надлишкові) найменування, що утворюють із вихідними одиницями синонімічні ряди “словосполучення — слова”» (Олексенко, 2010, с. 52). На думку Г.М. Ві-

няр, причиною формування дериватів-універбів є загальномовна тенденція до «ощадливого використання мовних засобів, що реалізується на рівні усного мовлення. Однак часто вживані універби, витісняючи синонімічну складену назву, поступово входять до загальноновживаного словника» (Віняр, 1997, с. 30—31). Ці процеси також пов'язані з демократизацією літературної мови, адже універби найчастіше потрапляють до неї з мови преси, радіо, телебачення, художніх творів.

Досі в українській дериватології поняття «універбація» витлумачують неоднаково: як словотвірно-стилістичне явище, що репрезентує вторинну номінацію (Нелюба, 1992, с. 67; Сидоренко, 1992, с. 42; Віняр, 1997, с. 31; Думчак, 2014, с. 17), як різновид суфіксального способу словотворення, унаслідок якого словосполучення за допомогою суфіксації згортається у слово (Стишов, 2003, с. 209; Клименко, 2007, с. 776; Навальна, 2009, с. 599; Шаряк, 2018, с. 26).

Утрадиційно два підходи до кваліфікації поняття «універбація». Згідно із ширшим його витлумаченням до дериватів, що їх утворено способом універбації, зараховано складні слова: *добридень, зерносклад, автовокзал, телевежа*; деякі типи аббревіатур: *педінститут, соцстрах, медсестра*; еліптичні субстантиви: *збірна, вихідний, контрольна*; нульсуфіксальні деривати: *марафон, демісезон* (Шаряк, 2018, с. 27). Такого трактування універбації в українській дериватології дотримується також Ю.О. Цигвінцева, яка серед універбатів виокремила не тільки суфіксальні утворення, а й «нові слова, форма яких уже наявна в мові», згрупувала їх на конкретні та абстрактні назви в шість підгруп: 1) назви технічних приладів, знарядь та деталей (*материнка, читалка, плазма, цифра*); 2) назви одягу (*афганка*); 3) назви установ (*гума*); 4) назви внутрішнього стану людини, рис характеру (*совок, негатив, позитив*); 5) назви хвороб (*корона*); 6) назви явищ фінансової сфери (*комуналка*) (Цигвінцева, 2021, с. 130).

На думку В.П. Олексенка, широке значення поняття «універбація» передбачає її витлумачення як підґрунтя поповнення словникового складу мови, «як джерела творення дериватів номінативного словотвору. Появу будь-якого похідного розглядають як трансформацію розгорнутої синтаксичної конструкції (перифрази деривата) в однослівне найменування — слово-універб» (Олексенко, 2010, с. 54).

У широкому аспекті універбацію кваліфікувала і Є.А. Карпіловська, яка наголошувала, що «внутрішня форма терміна *універбація* дає підстави трактувати це явище широко — як прояв закону економії мовних засобів, мовних зусиль, компресії будь-якого аналітичного найменування в синтетичне, однослівне» (Карпіловська, 2018, с. 178). Водночас вона виокремила ті ознаки універбації, що вможливають її витлумачення у вузькому значенні — як способу компресивного словотворення, серед яких: «а) структурна та б) семантична компресія (конденсація) базової словосполуки до лише одного з її членів; в) модель і спеціалізовані формальні засоби творення універба; г) прозорість семантичного зв'язку універба з базовим аналітичним найменуванням» (там само).

Є.А. Карпіловська, кваліфікуючи універбацію як наслідок згортання аналітичного найменування — словосполуки чи висловлення, зауважувала, що її доречно аналізувати «в колі інших способів мовної компресії, скерованих на створення однослівної назви: композиції, юстапозиції, аббревіації, усічення, субстантивації, голофразису», адже «наявність найменувань того ж об'єкта або поняття різними способами мовної компресії, творення універбів за аналогією дають підстави для широкого трактування універбації як прояву закону мовної економії та різновиду компресивного словотворення» (там само, с. 169).

Іншої думки дотримувався А.П. Загнітко, суть якої полягає в тому, що термін *універбація* у вузькому витлумаченні позначає творення нового похідного (універба) тільки за допомогою усічення (Загнітко, 2012, с. 68).

В енциклопедії «Українська мова» та в сучасних словниках словотвірних термінів універбацію кодифіковано як спосіб суфіксального словотворення та подано терміни-дублети цього явища, пор.: «Універбація..., універбізація — різновид суфіксального способу словотворення, при якому словосполучення за допомогою суфіксації згортається у слово: *записна книжка — записник, носова хусточка — носовик, вівсяна каша — вівсянка*. Універбація ґрунтується на відношенні семантичної еквівалентності між твірним словосполученням і похідним словом. Основою слова стає той член мотивувального словосполучення, який виконує роль атрибута, функцію іменника бере на себе суфікс з предметним значенням...» (Клименко, 2007, с. 776); «Універбація (універбізація) — те, що спосіб словотворення універбальний. Утворення похідних слів шляхом [унаслідок] згортання словосполучення у слово з одночасним додаванням суфікса. Напр.: *манна крупа — манка, горохова солома — горохов'янка*» (Вакарюк, Панцьо, 2007, с. 221); «Спосіб словотворення універбальний (те, що універбація) — спосіб творення похідних шляхом [унаслідок] згортання словосполучення в одну вербальну одиницю (слово). Напр.: *вівсяна каша — вівсянка, декретна відпустка — декрет*» (там само, с. 197); «Універбація (універбізація, універбалізація, синтетичне стиснення, стягнення, конденсація семантична, компресія семантична, словотвір компресивний, включення) — утворення однослівної номінації з багатослівної, передання одним словом комплексу значень, що виражаються в аналітичних конструкціях сполуками слів. Універбацію розуміють широко — як будь-який різновид компресивного словотвору, що передбачає наявність однослівного найменування, яке функціонує поряд з багатослівним твірним. У рамках цього поняття розглядають явище аббревіації, суфіксації, субстантивації, а також усічення (як суфіксальне: *ультрафіолет ← ультрафіолетові промені*; так і усічення однієї з основ: *метро ← метрополітен*)» (Загнітко, 2012, с. 68).

Серед українських дериватологів немає єдиності щодо єдиного витлумачення терміна *універбація*. В.П. Олексенко не визнав її окремим способом словотворення, а вважав лише явищем вторинної номінації, що «пов'язане з перетворенням двослівного стійкого найменування в синонімічне, здебільшого стилістично марковане, слово-універб. Утворене по-

хідне мотивується повною назвою, є тотожним їй за значенням (або відрізняється лише стилістичним забарвленням), але відмінне за формою, напр.: *заліковка* — *залікова книжка*» (Олексенко, 2010, с. 55). На його думку, процеси універбації реалізують тільки трансформацію, верифікацію вже наявних найменувань того чи того поняття. Адже на відміну від словотворчих процесів універбація демонструє більший автоматизм, не потребує тих елементів когнітивної діяльності людини, які зумовлюють виникнення первинних назв будь-якого типу (там само). Наприклад, «при суфіксальній універбації немає необхідності вибору мотиваційної ознаки для повторного найменування предмета, оскільки ця ознака була знайдена вже в процесі конструювання складеного найменування й отримала фіксацію у вигляді атрибутивного компонента згаданого найменування (*вишнева наливка* — *вишнівка*)» (там само), тому «суфіксальна універбація є лише частковим випадком лексичної конкретизації певного словотвірного значення» (там само, с. 57). Отже, В.П. Олексенко логічно дійшов висновку, що, «незважаючи на специфічність явища семантичної конденсації, універбацію навряд чи можна вважати особливим способом словотвору, бо для творення універбів використовують ті самі словотворчі форманти, що й для утворення звичайних деад'єктивів (там само).

Універбацію як вторинну номінацію в сучасному новотворенні кваліфікувала також Г.М. Віняр (Віняр, 1997, с. 31).

В.В. Грещук так само заперечив універбацію як окремий спосіб словотвору і наголосив, що «...деад'єктивні універби утворилися шляхом [унаслідок] семантичної конденсації синонімічних до них атрибутивних словосполучень з узгодженим іменником. Вони, звичайно, відрізняються від інших відприкметникових іменників рядом особливостей, проте немає підстав вважати універбацію особливим способом словотвору» (Грещук, 1995, с. 40).

У підручниках із сучасної української літературної мови та навчальних посібниках зрідка подають поняття «універбація» як спосіб словотворення, пор.: «універбаційний спосіб словотворення» («*Вечірка*» — «*Вечірній Київ*») (Горпинич, 1999, с. 113); «Універбізація — це такий різновид деривації, який реалізується за допомогою еліптичного пропуску одного з елементів двослівної назви. Напр.: *декретна відпустка* — *декрет*, *учительська кімната* — *учительська*, *купальний костюм* — *купальник*» (там само, с. 87); «Універбаційний спосіб, універбація — спосіб словотворення, при якому шляхом [унаслідок] згортання словосполучень за допомогою суфіксів або без них утворюється похідне слово (*вечірня газета* — *вечірка*, «*Літературна газета*» — *літературка*, *Центральна бібліотека ім. В. Вернадського* — *Вернадка*, *Національний університет «Києво-Могилянська академія*» — *Могилянка*, *носова хусточка* — *носовик*, *читальний зал* — *читалка*, *пункт обміну валют* — *обмінка*, *залізна дорога* — *залізниця*, *багатотиражна газета* — *багатотиражка*, *десятирічна школа* — *десятирічка*)» (Гримашевич, 2023, с. 138).

В українському мовознавстві паралельно з універбацією використовують термін *семантична конденсація*, пор.: «Семантична конденсація — універбація, тобто пропуск компонента словосполучення: *кімната для відпо-*

чинку — відпочивальня» (Горпинич, 1999, с. 89). Дехто з мовознавців явище семантичної конденсації витлумачує як процес стягнення, стику реально зафіксованих словосполук усіма можливими способами (словоскладанням, аббревіацією) (Вовченко, 2006, с. 24).

Поняття «семантична конденсація» зафіксовано і в енциклопедії «Українська мова» з такою інтерпретацією — «скорочення кількості членів синтаксичної конструкції, стійкого словосполучення, складу слова при збереженні того самого значення» (Тараненко, 2007, с. 277).

Проте в українській дериватології домінує тенденція до використання терміна *універбація*. Щодо похідних одиниць, які постали внаслідок цього процесу, то практика засвідчує найактивніше вживання термінонайменування *універб* (Вакарюк, Панцьо, 2007, с. 221; Олексенко, 2010, с. 52; Думчак, 2014, с. 20; Лагута, Вержанська, 2015, с. 132; Карпіловська, 2018, с. 176 та ін.), менш уживані — *універбат* (Навальна, 2009, с. 58), *деад'ективний універб* (Грещук, 1995, с. 40), *деад'ектив-універб* (Віняр, 1997, с. 30), *іменник-конденсат* (Олексенко, 2010, с. 58).

У працях українських мовознавців обґрунтовано механізм творення дериватів-універбів, суть якого полягає у скороченні, стягненні вихідного словосполучення, його трансформації, пор. цитування: «Утворення універбів відбувається шляхом [унаслідок] скорочення компонента (або компонентів) словосполучення із подальшою афіксацією, маркованою (наявність форманта) чи немаркованою (без форманта)» (Лагута, Вержанська, 2015, с. 132); «Універбація дозволяє скоротити форму повідомлення за рахунок структурного переоформлення двокомпонентної структури в однокомпонентну, зберігаючи при цьому максимум комунікативно важливої інформації» (Олексенко, 2010, с. 53); «...універбація... — це словотвірний акт, у результаті якого декількаслівне найменування (здебільшого це стійке словосполучення) перетворюється в однослівний відповідник — універб» (Думчак, 2014, с. 17).

Попри різновекторні підходи до витлумачення поняття «універбація» деривати-універби все-таки активно інтегруються до загальнонародного лексичного фонду, причому нерідко внаслідок впливу публіцистичного або художнього стилю розмовні деривати набувають статусу елементів літературної мови (там само, с. 20).

За спостереженнями Є.А. Карпіловської, «українські словники й тексти XX — початку XXI ст. демонструють регулярність утворення універбів на основі сполук іменників з атрибутом-ад'ективом» (Карпіловська, 2018, с. 176). Таку думку обстоює і В.П. Олексенко, зазначаючи, що мотивувальною базою суфіксальних універбів «є стійкі атрибутивні словосполучення, означуваний член яких виражений іменником, а означуючий — прикметником, числівником або формами непрямих відмінків іменника. Унаслідок універбації таких складених назв утворюються однослівні конденсати, структурно мотивовані твірною основою означуючого члена, семантично еквівалентні всьому словосполученню» (Олексенко, 2010, с. 57).

Універбізовані атрибутивні словосполучення найчастіше виражені: 1) прикметником (дієприкметником) + іменником: *громовиця* ← *грова*

блискавка; 2) іменником + іменником: *яфінівка* ← *наливка з яфін* (Думчак, 2014, с. 18).

На думку Є.А. Карпіловської, не всі атрибутивні словосполучення придатні виконати роль твірної основи універба. Атрибут повинен мати низку рис, зокрема «набути вирізняльної, характеризувальної функції, стати прикметою, знаком впізнаваності такої синтетичної номінації» (Карпіловська, 2018, с. 177). Свої міркування вона проілюструвала порівняльним аналізом функціонування словосполучень із тим самим означуваним словом на прикладі «назв книжок для виконання спеціальних функцій — *домова книга, книга скарг та пропозицій, ощадна, чекова, трудова книжка, Червона книга*», зазначивши, що «в універби згорнулися лише деякі з аналітичних назв таких книг для спеціальних потреб: *книга для читання — читанка, залікова книжка — заліковка, записна книжка — записник*» (там само).

В.П. Олексенко, проаналізувавши особливості творення та функціонування дериватів-універбів, дійшов висновку, що в українській мові тільки певні типи словосполучень зазнають універбації:

1. Універбація атрибутивних словосполучень, яка відбувається в на прямі сполучуваності основ, зумовлена їхніми значеннями, зв'язками, співвідношеннями між компонентами, що об'єднуються.

2. Скорочення залежить від енклітичного положення слова в реченні, коли основне смислове навантаження переходить на попереднє слово, унаслідок чого втрачається потреба в уживанні двох компонентів словосполучення, напр.: *академічна бібліотека — академка* (Олексенко, 2010, с. 56).

Водночас він виокремив різні способи згортання розчленованих номінацій у синоніміїні універбізовані лексеми: 1) суфіксальна (нульсуфіксальна) деривація: *сольний концерт — сольник*; 2) еліптична субстантивація: *величальна пісня — величальна*; 3) композиція: *проект закону — законопроект*; 4) зрощення: *вічно зелений — вічнозелений*; 5) аббревіація: *драмгурток — драматичний гурток* (там само).

Є.А. Карпіловська також наголосила на розмаїтті «засобів створення універбів на базі атрибута вихідного аналітичного найменування. Це може бути: а) суфіксація його основи; б) усічення атрибута з включенням позначуваного й генералізацією семантики універба; в) субстантивація атрибута (позначення) з включенням позначуваного і наступною деталізацією такого субстантива та за допомогою різних суфіксів; г) заміна сполуки іменником зі значенням сукупності, спільнокореневим з атрибутом» (Карпіловська, 2018, с. 176). Вона проілюструвала їх прикладами універбів, що постали від сполук іменників з атрибутом-ад'єктивом: *медійка* (медійна реклама), *цифровик* (цифровий фотоапарат), *цифра* (будь-які цифрові прилади), *безліміт* (безлімітна послуга мобільного зв'язку, безлімітний Інтернет), *віртуал* (віртуальна реальність), *муніципал*, *муніципальник* (муніципальний працівник, працівник муніципальної адміністрації, представник муніципальної влади, гравець муніципальної футбольної команди), *корпоратив* (корпоративна вечірка) (там само, с. 175—176).

За спостереженнями деякого з дослідників, у процесі творення універбів (універбатів) «можуть брати участь не тільки прикметники і прикметниково-іменникові словосполучення, але й інші частини мови, зокрема числівники: триста голосів — трьохсотка» (Навальна, 2009, с. 601). У лексико-семантичній групі «числівникових універбатів» А.М. Нелюба подав і ті деривати, що означають номери транспортних маршрутів, марки автомобілів (*вісімка — маршрут номер вісім, дев'ятка — дев'ята модель жигулів*) (Нелюба, 2007, с. 238).

Крім атрибутивних словосполучень, у творенні універбів спорадично беруть участь і прийменниково-іменникові форми. Є.А. Карпіловська, зокрема, зауважила: «Такі універби можуть поставати завдяки: а) суфіксації на базі атрибута: *книжка для читання — читанка, полиця (шафа) для мисок — мисник*; б) включенню позначення (атрибута) — *золото з домішками інших металів (міді, срібла) — золото без домішок (чисте, самородне)* або в) включенню позначення (атрибута) з додаванням оцінного компонента: *добрий/поганий смак їжі (напою) — тепер їжа (напої) має смак (+ добрий, приємний для мовця)*» (Карпіловська, 2018, с. 177).

Для утворення суфіксальних універбів використовують здебільшого суфікс *-к-(а)* (Навальна, 2009, с. 601). Твірною ж основою для нього є атрибутивний член складеної назви, а суфікс імпліцитно опредмечує опущений іменник: *дичка — дика яблуна, чвертка — четверта частина цілого* (Думчак, 2014, с. 18). Крім нього, у творенні таких іменників беруть участь також суфікси *-ик, -ак (-як), -иц(-я)*: *легковик (легковий автомобіль), гранчак (гранчастий стакан), залізниця (залізна дорога), просяниця (просяна солома)* (Олексенко, 2010, с. 57—58).

На підставі аналізу сучасного українського дискурсу дослідники диференціювали деривати-універби на різноманітні лексико-семантичні групи: назви доріг (*асфальтівка, ґрунтівка, підземка*), назви тканин (*джинсівка, плащовка*), назви конкретних предметів (*косметичка, заліковка, методичка*), назви приміщень (*багатоповерхівка, малосімейка*), назви газет («*Вечір-ка*», «*Молодіжка*», *районка*) (Віняр, 1997, с. 31); назви, що прийшли з новітніми технологіями: *мобільний телефон — мобілка, флеш-карта — флешка*; назви спортивної тематики: *вишка — вища ліга, молодіжка — молодіжна збірна* (Навальна, 2009, с. 602—603); назви різних систем та мереж: *автономне опалення — автономка, системний адміністратор — системник*; назви механізмів та машин за призначенням чи певною характеристикою: *таксі-івка, десятитонка, маршрутка, інвалідка, підземка* (Нелюба, 2007, с. 236).

У сучасній українській літературній мові питання про кодифікацію дериватів-універбів остаточно ще не розв'язане, адже на ці процеси впливає низка чинників: частотність уживання, прозорість семантики, соціально-культурна значущість, модні тенденції, тому маємо підстави визнати, що окремі слова-універби варто кваліфікувати як узуальні, адже вони зафіксовані у тлумачних словниках і широко представлені в розмовному мовленні: *шкірянка, анонімка, методичка, підсобка, електричка* та ін. Проте, як засвідчують лексикографічні джерела, значна частка універбів не кодифікована

в новітніх словниках української мови (Олексенко, 2010, с. 55). Вони є здебільшого найменуваннями неофіційними, тоді як мотивувальні для них словосполучення — це офіційні назви відповідних понять (там само, с. 52).

Отже, на підставі аргументів, використаних у проаналізованих підходах до трактування універбації, робимо висновок, що в українському мовознавстві переважає виокремлення її в самостійний спосіб словотворення, суть якого полягає у творенні однослівних назв на основі аналітичних найменувань, виражених насамперед атрибутивними словосполученнями та прийменниково-відмінковими формами.

ЛІТЕРАТУРА

- Вакарюк Л.О., Панцьо С.Є. (2007). *Український словотвір у термінах: словник-довідник*. Тернопіль: Джура.
- Виноградов В.В. (1975). Вопросы современного русского словообразования. Избранные труды. *Исследования по русской грамматике*. Москва: Просвещение.
- Винокур Т.Г. (1965). Об эллиптическом словоупотреблении в современной разговорной речи. *Развитие лексики современного русского языка* (с. 29—38). Москва: Наука.
- Віняр Г. (1997). Способи універбації складених найменувань у мовленні. *Складні питання вузівського курсу української мови* (с. 30—37). Кривий Ріг.
- Вовченко О.О. (2006). Компресія на словотвірному рівні: структурний та семантичний аспекти. *Актуальні проблеми філології і методики викладання мов*, 4, 22—27.
- Горпинич В.О. (1999). *Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфологія*. Київ: Вища школа.
- Гримашевич Г.І. (2023). *Морфемологія та дериватологія*. Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка.
- Грещук В.В. (1989). Універбація в лексиці української народнорозмовної мови. *Науково-технічна революція і сучасні процеси розвитку лексики народнорозмовної мови. Тези доповідей та повідомлень* (с. 45—46). Ужгород.
- Грещук В.В. (1995). *Український відприкметниковий словотвір*. Івано-Франківськ: Плай.
- Думчак І.М. (1998). *Універбація в українській мові* [автореф. дис. ... канд. філол. наук]. Івано-Франківськ.
- Думчак І.М. (2014). Суфіксальна універбація в гуцульському говорі. *Прикарпатський вісник НТШ. Слово*, 2 (26), 17—21.
- Жовтобрюх М.А. (ред.). (1979). *Словотвір сучасної української літературної мови*. Київ: Наукова думка.
- Загнітко А. (2012). *Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни*. Донецьк: ДонНУ.
- Земская Е.А. (1973). *Современный русский язык. Словообразование*. Москва: Просвещение.
- Исаченко А. (1958). К вопросу о структурной типологии словарного состава славянских литературных языков. *Slavia, XXVII* (3), 334—352.
- Карпіловська Є.А. (2018). Універбація в колі інших способів мовної компресії. *Univerbacija / Univerbizacija u slavenskim jezicima*, 169—180. Sarajevo.
- Клименко Н.Ф. (2007). Універбація. *Українська мова. Енциклопедія*. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» імені М.П. Бажана.
- Кубрякова Е.С. (1981). *Типы языковых значений: семантика производного слова*. Москва: Наука.
- Лагута Т.М., Вержанська О.М. (2015). Універбація як вид компресивного словотвору. *Проблемы и перспективы языковой подготовки иностранных студентов: материалы X Международной научно-практической конференции* (с. 132—135). Харьков: ХНАДУ.
- Лопатин В.В. (1978). Суффиксальная универбация и смежные явления в сфере образования новых слов. *Новые слова и словари новых слов* (с. 72—80). Ленинград: Наука.

- Навальна М.І. (2009). Універбати в мові сучасної української періодики. *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство. Міжвуз. зб. наук. ст., XXI*, 599—606.
- Нелюба А.М. (1992). Універбація як вторинний спосіб найменування реалій. *Лінгвістичні дослідження. Збірник наукових праць*, 2, 67—71.
- Нелюба А.М. (2007). *Явища економії в словотвірній номінації української мови*. Харків.
- Олексенко В.П. (2010). Суфіксальна універбація в контексті усного мовлення. *Печатное слово*, 4 (38), 51—60.
- Сахарный Л.В. (1977). Структура слова-универба и контекст. *Словообразовательные и семантико-синтаксические процессы в языке*. Пермь: Изд-во Перм. гос. ун-та.
- Сидоренко О.М. (1992). Про поняття універбізації в сучасному слов'янському мовознавстві. *Мовознавство*, 4, 42—47.
- СТИШОВ О.А. (2003). *Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації)*. Київ: КНЛУ.
- Тараненко О.О. (2007). Конденсація. *Українська мова. Енциклопедія*. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» імені М.П. Бажана.
- Цигвинцева Ю.О. (2021). Ресурси та способи неосемантизації сучасної української лексики. *Українська мова*, 3 (79), 121—136. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2021.03.121>
- Шаряк О.М. (2018). Тлумачення терміна «універбація» в сучасному мовознавстві. *Закарпатські філологічні студії*, 4, 26—30.
- Янко-Триницкая Н.А. (1964). Процессы включения в лексику и словообразовании. *Развитие грамматики и лексики современного русского языка* (с. 18—35). Москва: Наука.
- Brugmann K. (1904). *Kurze vergleichende Grammatik der Indogermanischen Sprachen. Auf Grund des fünfbandigen 'Grindrisses der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen von K. Brugmann und B. Delbrück verfasst*. Strassburg: Verlag von Karl J. Trübner.
- Dokulil M. (1962). *Tvoření slov v češtině*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- Dyszak A.S. (2019). Z badań nad zjawiskami słotwórczymi i adaptacyjnymi w “najmłodszej polszczyźnie”. *Język Polski*, 3 (99), 18—31. <https://doi.org/10.31286/Jp.99.3.2>
- Szczepańska E. (1994). *Uniwerbiczacja w języku czeskim i polskim*. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych UNIVERSITAS.

Статтю отримано 17.10.2025

REFERENCES

- Brugmann, K. (1904). *A concise comparative grammar of the Indo-European languages. Written based on the five-volume work “Outlines of Comparative Grammar of the Indo-European Languages” by K. Brugmann and B. Delbrück*. Strassburg: Verlag von Karl J. Trübner (in German).
- Dokulil, M. (1962). *Word formation in Czech*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd (in Czech).
- Dumchak, I.M. (1998). *Univerbation in the Ukrainian language* [abstract diss. ... Cand. Philol. Sciences]. Ivano-Frankivsk (in Ukrainian).
- Dumchak, I.M. (2014). Suffixal univerbation in the Hutsul dialect. *Prykarpatskyi visnyk NTSh. Word*, 2 (26), 17—21 (in Ukrainian).
- Dyszak, A.S. (2019). Z badań nad zjawiskami słotwórczymi i adaptacyjnymi w “najmłodszej polszczyźnie”. *Język Polski*, 3 (99), 18—31. <https://doi.org/10.31286/Jp.99.3.2> (in Polish).
- Greshchuk, V.V. (1989). Univerbation in the vocabulary of the Ukrainian vernacular. *Scientific and technological revolution and modern processes of development of the vocabulary of the vernacular. Abstracts of reports and reports* (pp. 45—46). Uzhhorod (in Ukrainian).
- Greshchuk, V.V. (1995). *Ukrainian Adjective Word Formation*. Ivano-Frankivsk: Plai (in Ukrainian).
- Horpynych, V.O. (1999). *Modern Ukrainian literary language. Morphemics. Word formation. Morphonology*. Kyiv: Vyshcha shkola (in Ukrainian).

- Hrymashevych, H.I. (2023). *Morphology and derivation*. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU imeni Ivana Franka (in Ukrainian).
- Isachenko, A. (1958). On the structural typology of the vocabulary of the Slavic literary languages. *Slavia*, XXVII (3), 334—352 (in Russian).
- Karpilovska, Ye.A. (2018). Univerbation among other methods of speech compression. *Univerbacija / Univerbizacija u slavenskim jezicima*, 169—180. Sarajevo (in Ukrainian).
- Klymenko, N.F. (2007). Univerbation. *Ukrainian language. Encyclopedia*. Kyiv: Vyd-vo “Ukrainska entsyklopediia” imeni M.P. Bazhana (in Ukrainian).
- Kubriakova, Ye.S. (1981). *Types of linguistic meanings: semantics of a derivative word*. Moscow: Nauka (in Russian).
- Lahuta, T.M., & Verzhanska, O.M. (2015). Univerbation as a type of compressive word formation. *Problemy i perspektivy jazykovoї podgotovki inostrannyh studentov: materialy X Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii* (pp. 132—135). Kharkiv: KhNADU (in Ukrainian).
- Lopatin, V.V. (1978). Suffixal univerbation and related phenomena in the sphere of formation of new words. *New words and dictionaries of new words* (pp. 72—80). Leningrad: Nauka (in Russian).
- Navalna, M.I. (2009). Univerbation in the language of modern Ukrainian periodicals. *Current problems of Slavic philology. Series: Linguistics and literary studies: Interuniversity collection of scientific articles*, XXI, 599—606 (in Ukrainian).
- Neliuba, A.M. (1992). Univerbation as a secondary way of naming realities. *Linguistic Research. Collection of Scientific Papers*, 67—71 (in Ukrainian).
- Neliuba, A.M. (2007). *Phenomena of economy in the word-formation nomenclature of the Ukrainian language*. Kharkiv (in Ukrainian).
- Oleksenko, V.P. (2010). Suffixal univerbation in the context of oral speech. *The printed word*, 4 (38), 51—60 (in Ukrainian).
- Sakharnyi, L.V. (1977). The structure of the unverb word and context. *Word-formation and semantic-syntactic processes in language*. Perm: Izd-vo Perm. gos. un-ta (in Russian).
- Shariak, O.M. (2018). Interpretation of the term “univerbation” in modern linguistics. *Transcarpathian Philological Studies*, 4, 26—30 (in Ukrainian).
- Styshov, O.A. (2003). *Ukrainian vocabulary of the end of the 20th century (based on the language of mass media)*. Kyiv: KNLU (in Ukrainian).
- Sydorenko, O.M. (1992). On the concept of univerbization in modern Slavic linguistics. *Linguistics*, 4, 42—47 (in Ukrainian).
- Szczepańska, E. (1994). *Universalization in Czech and Polish*. Krakow: Society of Authors and Publishers of Scientific Works UNIVERSITAS (in Polish).
- Taranenko, O.O. (2007). Condensation. *Ukrainian language. Encyclopedia*. Kyiv: Vyd-vo “Ukrainska entsyklopediia” imeni M.P. Bazhana (in Ukrainian).
- Tsyhventseva, Yu.O. (2021). Resources and methods of neosemantization of modern Ukrainian vocabulary. *Ukrainian language*, 3 (79), 121—136. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2021.03.121> (in Ukrainian).
- Vakariuk, L.O., & Pantso, S.Ye. (2007). *Ukrainian word formation in terminology: a dictionary and reference guide*. Ternopil: Dzhura (in Ukrainian).
- Vinogradov, V.V. (1975). Issues of modern Russian word formation. *Research on Russian grammar*. Moscow: Prosveshcheniie (in Russian).
- Vinokur, T.G. (1965). On Elliptical Word Usage in Modern Colloquial Speech. *Development of the vocabulary of the modern Russian language* (pp. 29—38). Moscow: Nauka (in Russian).
- Viniar, H. (1997). Methods of univerbation of compound nouns in speech. *Difficult questions of the university Ukrainian language course* (pp. 30—37). Kryvyi Rih (in Ukrainian).
- Vovchenko, O.O. (2006). Compression at the word-formation level: structural and semantic aspects. *Current problems of philology and language teaching methods*, 4, 22—27 (in Ukrainian).

- Yanko-Trinitskaia, N.A. (1964). Processes of inclusion in vocabulary and word formation. *Development of grammar and vocabulary of the modern Russian language* (pp. 18—35). Moscow: Nauka (in Russian).
- Zahnitko, A. (2012). *Dictionary of Modern Linguistics: Concepts and Terms*. Donetsk: DonNU (in Ukrainian).
- Zemskaja, Ye.A. (1973). *Modern Russian language. Word formation*. Moscow: Prosveshcheniie (in Russian).
- Zhovtobriukh, M.A. (Ed.). (1979). *Word-formation of the modern Ukrainian literary language*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).

Received 17.10.2025

Iryna Denysovets, Candidate of Sciences in Philology,
Associate Professor in the Department of Psychology and Pedagogy
National University “Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic”
24 Vitalii Hrytsayenko Ave., Poltava 36000, Ukraine
E-mail: denysovets.ira@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-1424-1652>

UNIVERBATION: A METHOD OF UKRAINIAN WORD FORMATION OR A TYPE OF SECONDARY NOMINATION

History of univerbation in Ukrainian linguistics in the context of European and Slavic linguistics is explored. The common tendency for them to use the term univerbation for the general designation of all methods of compression word formation based on analytical names is traced. Terminological disorder is noted for the designation of univerbation phenomena, and an existing list of synonymous terms is presented. Two main approaches to interpreting the status of univerbation are distinguished: as a method of word formation in general or only suffixal word formation, and as a type of secondary nomination associated with the transformation of a developed syntactic construction (periphrase of a derivative) into a verbal name. The features of attributive word combinations that can serve as a motivating (formative) basis for univerbs are characterized. The suffixes used to form suffix univerbs are systematized by productivity: **-k-** is the most productive, **-yk**, **-ak**, **-yts(-ia)** are less productive. Other means of forming univerbs are determined.

The colloquial nature of univerbs is emphasized as their differential feature, the limited composition of univerbs of a colloquial nature, already recorded in explanatory dictionaries and widely represented in colloquial speech, is outlined, and it is noted that a significant proportion of univerbs is not codified in modern dictionaries of the Ukrainian language, they are still unofficial (colloquial) names of concepts, while the motivating phrases for them are the official names of these concepts.

A conclusion is performed on univerbation as a way of creating one-word names based on analytical constructions — attributive word combinations and prepositional-case forms.

Keywords: *univerbation, semantic condensation, compression word formation, suffixal word formation, secondary nomination, univerbs, analytical names.*